

Het erhaal van Woerden

Verhaal 28

Woerden, enige échte kaasstad

Verdwijnende akkerbouw

Het ontstaan van de kaasmarkten in Woerden en omgeving in het laatste kwart van de 19e eeuw heeft verschillende oorzaken. Omdat het land rondom Woerden door de opkomst van de windbemaling is gaan inklinken, werd het steeds minder geschikt voor akkerbouw. Dat wordt nog erger toen in de 17^e, 18^e en 19^e eeuw grote stukken land worden "afgevet" of ontgrond: de bovenste kleilaag wordt eraf geschept door de pan- en steenfabrikanten in Woerden, Barwoutswaarder en Rietveld. De veengronden ten noorden van de Oude Rijn zijn op zichzelf al minder geschikt voor akkerbouw. De boeren, die aanvankelijk graan en hennep telen, gaan geleidelijk over op veeteelt: als wei- en hooiland is het afgevette (veen)land nog wel te gebruiken. De genadeklap voor de akkerbouw komt in 1870, als er uit de Verenigde Staten veel en vooral veel goedkoper graan kan worden ingevoerd.

Boter en kaas

De veehouderij in onze streek is niet gericht op vleesproductie, maar op zuivel. De boeren maken kaas en boter, die tot 1870 nog op een traditionele manier gemaakt en verhandeld wordt. De melk wordt zo snel mogelijk tot kaas verwerkt. Met name de boerinnen zijn hier erg goed in. Regelmatig komen kaaskopers bij de boer langs en nemen tegen betaling kaas mee, die ze vervolgens met winst verkopen. Omdat de boer meestal met één kaaskoper zaken doet, is er geen concurrentie en heeft hij geen invloed op de prijs die hij kan vragen voor zijn kaas.

Handjeklap

De Hollandse Maatschappij van Landbouw staat aan de wieg van de kaasmarkten die in de jaren '90 van de 19e eeuw van de grond komen. Destijds bestaat er ook in Woerden een actieve afdeling, die zich inzet voor de belangen van landbouwers en veehouders. Er is in Gouda al vanouds een kaasmarkt, maar zowel de kaasmakende boeren ("de zelfkazers") als de kaashandelaren zien een kaasmarkt voor een kleinere regio wel zitten. Nadat in 1882 Bodegraven al een kaasmarkt heeft, nemen in Woerden drie heren, namelijk kaasboer Van Eijk, notaris Fuhri Snethlage en graankoper Van Grafhorst, het initiatief voor een eigen wekelijkse kaasmarkt. Die komt er in 1885: nu

kunnen de zelfkazende boeren hun kaas naar de markt brengen en daar zelf verkopen aan de kaashandelaar die het meeste biedt. De prijs wordt vastgesteld na onderhandelingen volgens de methodiek van 'handjeklap': loven en bieden tussen kaasboer en kaaskoper gaat via het elkaar op de platte hand slaan.

Grote vlucht

De kaasmarkten nemen een grote vlucht: ook in andere plaatsen als Breukelen (1885) Alphen (1894) en Oudewater worden ze opgericht. Het maken en verkopen van kaas en boter is rond 1900 in Woerden en omgeving al de belangrijkste bedrijfstak geworden, groter dan de pan- en steenfabrieken. Ook veel andere bedrijfstakken, zoals de handelaars in veevoer, marktschippers en fabrikanten van melkgereedschap verbleken erbij.

Het hoogtepunt van de Woerdense kaasmarkt komt in de eerste helft van de vorige eeuw. Veel kaasbrikken van boeren uit Kamerik, Zegveld, Linschoten en Harmelen komen elke woensdag naar de markt, die tot 1923 op het Kerkplein en daarna op de Nieuwe Markt wordt gehouden. In 1925 wordt daar, ter herinnering aan het vijftigjarig bestaan van de markt, de kaasbel geplaatst waarop wordt aangegeven hoeveel kaas er is aangevoerd en wat de prijs ervan is. Ook van de markt in Bodegraven zie je hier die gegevens. Woerden en Bodegraven zijn elkaars grote concurrenten: het overgrote deel van de kaas uit het Groene Hart wordt hier verkocht.

Zuivelfabrieken

Na 1900 neemt het aantal zelfkazende boeren af en komen de stoomzuivelfabrieken op. Boeren verkopen hun melk aan die fabrieken tegen een goede prijs en zijn op die manier van de zware werkzaamheden van het kaas en boter maken af. In 1934 richt Egbert Ruijs een kaassmeltfabriek op; de ERU. Dit is nog altijd een toonaangevend bedrijf in de gemeente.

Ook de kaashandelaren veranderen vanaf 1900 hun werkwijze: ze verkopen de kaas niet meer direct, maar slaan ze op in speciaal gebouwde kaaspakhuizen. Daar zijn het klimaat en de indeling erop gericht om de kwaliteit van hun producten zo goed, maar ook zo efficiënt mogelijk te bewaren. Ook het werkgebied van de kaashandelaren wordt steeds groter: spoorwegen en nieuwe straat- en rijkswegen maken het veel makkelijker om kaas naar allerlei bestemmingen in binnen- én buitenland te vervoeren. De meeste pakhuizen staan rondom de Nieuwe Markt (Eendrachtstraat, Meulmansweg, Kruittorenweg, Rijn).

Neergang

Na de Tweede Wereldoorlog is het aantal zelfkazende boeren zoveel kleiner geworden dat het op de kaasmarkten merkbaar wordt. De zuivelfabrieken brengen hun kaas niet meer naar de markt, maar onderhandelen rechtstreeks met kaashandelaren of tussenpersonen (*commissionairs*). Ook de Woerdense kaasmarkt krijgt hiermee te kampen: de aanvoer wordt steeds minder en het aantal kaaskopers, dat nog op de

ouderwetse manier via handjeklap koopt, neemt eveneens af. Vanaf de jaren '90 wordt de markt steeds meer een stukje folklore, dat twee keer per jaar een bijzonder moment beleeft met een feestelijke, toeristische kaasmarkt en de graskaasmarkt. Als de Nieuwe Markt zijn functie als marktterrein verliest, (er wordt een parkeerterrein van gemaakt en later komen er woningen) en de kaasbel verhuist naar de Hoge Woerd, lijkt de Woerdense kaasmarkt hetzelfde lot beschoren als die te Bodegraven: opheffing wegens gebrek aan handel. Toch houdt de Woerdense kaasmarkt nog altijd stand met aanbod van en handel in boerenkaas. Woerden blijft een (boeren)kaasstad: er zijn nog altijd zelfkazende boeren in Kamerik en Zegveld en nog altijd wordt er veel kaas opgeslagen en verhandeld in pakhuizen in en buiten het stadscentrum.

Meer weten?

Algemeen:

- Kooy, G.A. *De zelfkazerij van Midden-Nederland: een onderzoek naar haar voortbestaan* (Assen, 1956)
- Siemes, Hans *Anderhalve eeuw aanwakkeren: Genootschap Landbouw en Kruidkunde te Utrecht* (s.l., 1997)
- Vernooij, Aad *Hard van binnen, rond van fatsoen: geschiedenis van de Nederlandse kaascultuur* (Wormer, 1994)

Woerden en omgeving:

- Drie, R.J.F. van "De oprichting van de Woerdense kaasmarkt in 1885" in *Heemtijdinghen*, jg 21 (1985), nr 1
- Drie, Rob van, en Gerard van Es *Een eeuw kaaskop(p)en: de Woerdense kaasmarkt 1885-1985* (Woerden, 1985)
- Es, Jan van *Woerden in bedrijf* (Alphen aan den Rijn, 1990), pp.57-62
- Es, Jan van, en Leo Peters *Ruijs in kaas: zes eeuwen familiegeschiedenis* (Woerden, 1999)

Rechten

Het geheel of gedeeltelijk overnemen van de tekst is toegestaan onder vermelding van "Bron: Het Verhaal van Woerden".